

Hang naar het goddeloze

De stukken van de Noorse toneel-schrijver Jon Fosse lijken soms losgezongen van de realiteit. Fosse steekt Ibsen in populariteit naar de kroon. Nu ook bij ons.

Door **Vincent Kouters**

Ze heten simpelweg 'hij' of 'zij'. 'Jongen' of 'meisje'. Soms ook 'moeder' of 'zoon' of 'dochter'. De personages in de toneelteksten van Jon Fosse hebben meestal geen naam. Het zijn geen mensen van vlees en bloed. Hun verleden en toekomst lopen door elkaar. Ze zitten gevangen in een zich eindeloos herhalend moment. En ze wachten.

MEISJE

Waar wachten we op

HIJ

We wachten toch niet

MEISJE

Dan gaan we dus naar binnen

HIJ

Wacht even

Zwaarmoedige geesten bevolken de fjorden, kerkhoven en oude, al dan niet behekste, huizen, waar de toneelstukken van Jon Fosse (1959, Haugesund, Noorwegen) zich doorzwaans afspelen. De Noorse auteur woont zelf in Bergen en gaat om te schrijven naar een hutje in de onge-repte Noorse natuur, ver weg van de bewoonde wereld. Ook verlegen No-ren hebben hun eigen soort humor en die is droog. Vorig jaar werd Fosse vijftig en ontving hij de Internationale Ibsenprijs (300 duizend euro voor een persoon of organisatie die buitengewoon werk heeft verricht 'in de geest van Ibsen'). Op de vraag waarom zijn werk over heel de wereld gespeeld wordt, antwoordde hij toen: 'Omdat ik heel goede stukken schrijf.'

In Nederland zijn de komende tijd twee van die stukken te zien. Vanaf vandaag speelt Toneelgroep Amsterdam *Nooit van elkaar*, geregisseerd door Ivo van Hove. Chris Nietvelt speelt de hoofdrol, die haar op het lijf geschreven lijkt: een rusteloze vrouw met een verregaande vorm van verlatingsangst. Binnenkort komt ook *Rêve d'automne* van het Parijse Théâtre de la Ville en theater-

en operaregisseur Patrice Chéreau naar Nederland. Dit is een Franstalige encensering van *Droom in de herfst*, dat in Nederland in 2003 al een keer is opgevoerd door Toneelgroep Oostpool.

Toen in 1994 *Nooit van elkaar* - alleen heette het toen *Og aldri skal vi skiljast* - in première ging bij Den Nationale Scene in Bergen, was dit de allereerste keer dat een toneelstuk van Fosse werd opgevoerd. Zijn naam was toen echter al niet onbekend meer. Sinds 1983 maakte hij in eigen land gestaag carrière als romanschrijver. Inmiddels schrijft hij hoofdzakelijk toneel en is hij na Henrik Ibsen de meest gespeelde Noorse toneelschrijver. Zijn stukken werden in ruim dertig landen opgevoerd. In het programma-boekje bij die allereerste opvoering in 1994 probeerde Fosse te verklaren wat hij met de tekst heeft willen beschrijven: 'Een bepaalde toestand, de bijna tastbare aanwezigheid van een mens. Maar niemand zal uiteindelijk kunnen zeggen wat het precies betekent.'

Dat laatste onderschrijft ook dramaturg Alexander Schreuder, die het stuk nu voor Toneelgroep Amsterdam heeft vertaald. Volgens hem gaat het over een vrouw - consequent aangeduid met 'zij' - die het gevoel heeft te worden verscheurd tussen het nu en het verleden.

'Zij' wacht op de thuiskomst van de man van wie ze houdt en die ooit ook van haar hield, maar nu uit haar leven is verdwenen. Ze probeert in haar eentje haar leven voort te zetten. Maar de herinneringen aan hem blijven door haar hoofd spoken. 'Hij' (Gijs Scholten van Aschat) en zijn nieuwe vriendin (Hélène Devos) lopen ondertussen door haar huis en zitten aan haar tafel, maar zonder dat 'zij' op enige wijze contact met hen kan maken. Verschillende werkelijkheden lopen door elkaar. Heden en verleden vloelen als vanzelfsprekend samen bij Fosse.

Zo ook in *Rêve d'automne*, een droomvertelling waarin een man zijn ex ontmoet op een kerkhof. Tenminste, in de oorspronkelijke tekst is dat zo; regisseur Patrice Chéreau laat de ontmoeting plaatsvinden in een museum. De twee halen herinneringen op aan vroeger. Doden worden weer levend en levenden blijken al lang dood te zijn. Ze gaan heen en weer in de tijd. 'Fosse raakt ons op een niet-rationeel niveau,' aldus Schreuder.

Dat zit hem vooral in de bedwelmende, poëtische taal die zijn personages spreken. Zijn stukken bestaan uit uiterst simpele, beknopte zinnen-tjes die vaak onaf zijn. Interpunctie ontbreekt. De eindeloze herhaling van die zinnnetjes geeft ze die dromerige, van de realiteit losgezongen kwaliteit.

Voor een vertaler is het lastig om de zeer beperkte woordenschat van de personages precies weer te geven. 'Bovendien gebruikt Fosse soms uitdrukkingen die geen algemeen Noors zijn,' zegt Schreuder. 'In *Nooit van elkaar* zegt de vrouw herhaaldelijk over haar man: 'Hij is weg als in een dood', dus met het grammaticaal onjuiste lidwoord 'een'. Het mooie is dat het na een aantal keer toch vanzelfsprekend klinkt, ook al weet je nog steeds niet wat het precies betekent.'

Door die herhalingen lijken de stukken van Fosse stil te staan. De personages zijn meestal niet vooruit te branden. Er is ook zelden sprake van een conflict. Bijvoorbeeld in *Een zomerdag*: een vrouw wacht thuis op haar man die ooit met een bootje de zee opging. Of in *Er gaat iemand komen*, waarin een koppel een nieuw, volkomen afgelegen huis betreft en zich niet van het nare gevoel kan ontdoen dat er een verschrikkelijk persoon zal langskomen.

Het werk van de Noor doet hierin denken aan dat van dé modernist Samuel Beckett.

Schreuder: 'Wachten is bij Fosse een existentiële toestand, net als bij Beckett. De vrouw in *Nooit van elkaar* komt uiteindelijk ook zelf tot de constatering dat het leven inderdaad niets meer is dan wachten.'

Zij

Maar leven is wachten toch

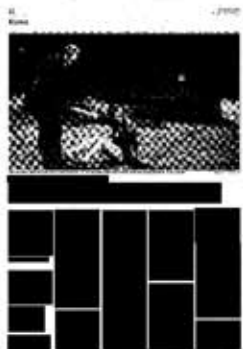
De mensen zitten in hun kamers

ze zitten in hun huizen

in hun kamers

ze zitten daar en wachten

tussen hun spullen

in de veiligheid die de spullen hun geven
zitten ze te wachten

Fosse doet niet aan psychologisch uitgediepte personages. Het gaat hem puur en alleen om de relaties tussen mensen, tussen man en vrouw, tussen moeder en kind. In zijn werk zijn die relaties altijd gebrekkig. En dus geeft hij ze weer in gebrekkige woorden. Schreuder: 'Fosse schrijft niet in de naturalisti-

sche traditie, zoals Ibsen. Hij schrijft over zijn eigen tijd.'

Desondanks wordt hij vaak de nieuwe Ibsen genoemd. Dat gaat in eerste instantie over populariteit. Maar ook over een sombere, wellicht typisch Noorse, inslag die de toneel-schrijvers delen, geobsedeerd als ze zijn door levende doden, verstikken-de liefde en een goddeloos bestaan.

Zelf wil Fosse weinig weten van de onontkoombare vergelijking. 'Het getuigt van een gebrek aan respect

voor Ibsen. Bovendien getuigt het van een gebrek aan respect voor mij.'

Nooit van elkaar van Toneelgroep Amsterdam is alleen in de Stadsschouwburg, Amsterdam en deSingel, Antwerpen te zien. T/m 19 mei:
toneelgroepamsterdam.nl

Rêve d'automne van Patrice Chéreau is te zien in deSingel, Antwerpen op 17 en 18 februari en in Stadsschouwburg, Amsterdam op 24, 25 en 26 februari:
ssba.nl

Rêve d'automne, waarin een man zijn ex ontmoet op een kerkhof. De Franse regisseur Patrice Chéreau laat de ontmoeting plaatsvinden in een museum.